

Վ. Վ. Կարմիրճյան
† 10 փետրվարի 1910 թ. Տաշքենդ:

ԲԱՏԱՐԱԿ ՆԱՄԱԿՆԵՐ

XLVII

ՍԻՄԵՕՆ ՀԱԽՈՒՄԵԱՆԻ
ԳԵՐԵՉՄԱՆԸ

Պարիզի արևարձաններից մէկի՝ Villejuif-ի գերեզմանատանն է ամփոփւած մեր վաղամեռ հրապարակախօս Սիմէօն Հախումեանի աճիւնը:

Կրակոտ ընտանոթիւնը, ուժեղ և սահուն զբիշը շատ արագ բոլորեցին Սիմէօն Հախումեանի ուղեղը և լարւած ջգերը խանգարեցին: Խռոված, ըմբոստ հոգին ալեկոծեց և նա իր շրջանից անցաւ մի այլ շրջան:

Այստեղ էլ սակայն նրա խռովայնոյ չհղին չըկարողացաւ գտնել իր անդորրութիւնը:

Օրերից մէկը պօստը Պարիզից բերաւ մեզ բօթաբեր գոյժ, որ Սիմէօն Հախումեան արդէն ապաստանւած է հոգեկան հիւանդանոցում:

Շարունակ ստացւող տեղեկութիւնները օր-օրի վերայ հաստատում էին հիւանդի անյուսալի դրութիւնը:

Վերջը մի օր էլ նամակ ստացանք, թէ Սիմէօն վախճանւեց ¹³₂₇ փետրվարի 1905 թ. և մարմինն ամփոփեց

ՎԵՐԱ Փ. ԿԱՐՄԻՐՃԵՐՅԱՆԸ

† 10 փետրվարի 1910 թ. Տաշքենդ.

Чайка убита, сломана милая.
Куперник.

Մինչդեռ Անդրկասպեան երկիրը Ռուսաստանի հետ միացելու XXV-ամեակն է կատարւում և Բուխարայի էմիրին Պետերբուրգում նորանոր աստիճաններ, շքանշաններ են տրուում, զանազան դնդերի շէֆ են յայտարարում, չքնաղ ու նազանի, հրեշտակ-թիթեռ Կարմիր-սարմեակեան այդ տօնակատարութեան ձեն այլ կերպ է ընդգծում: Սուր ու սուսերով չէ, որ նա դնում է տիրապետաց այդ երկրում ծածանելու Ռուսիայի դրօշակը, այլ հալածանքի, տանջանքի սիրտփանք ու սպեղանի իր արւեստով: Եւ յաղթական դրօշը պարզած դեռ խաւար այդ աշխարհում՝ նա մութիւնացաւ իր սրբազան առաքելութիւնը կատարելիս: Սամարղանդում, պատմական այդ հռչակաւոր բաղաբում, իր բեմի համար արդ ու զարգ առնելիս, գորգերից վարակւում են ծաղիկ հիւանդութեամբ նրա զինակիցները, վարակւում և իրանց աննման հերոսուհուն, որը մաքառելով հիւանդութեան դէմ, չէ խոնարհում նրան, շարունակում է ուղին և ճաշքենդում անսիրտ բեցեղեկներն անգամ չեն նկատում՝ դիցուհու ողբերգական վիճակը...

Ընկնում է աշխարհ հմայող արտիստուհին... Կայծակի արագութեամբ բօթը հասնում է Ռուսիայի բոլոր անկիւնները. Ռուսիայի գիտակից բոլոր ազգերը ընկմում են խոր սղի և վշտի մէջ: Իւրաքանչիւրն զգում է, որ իր սրտի մի հատորը բեկանւեց:

Դեռ երկու ամիս չըկայ, յունւարի 5-ին միայն նա թիֆլիսում վերջապէս իր փայլուն ներկայացումները, իսկ այս փետրվարի 20-ին Պետերբուրգում նրա աճիւնը արդէն աւանդ եղաւ սե հողին:

Վ. Վ. Կարմիրճյան
«Թիթեռների կուր» մէջ:

Villejuif-ի գերեզմանատանը:

Ապա ստացւեցին մի շարք նամակներ: Տաանեակ հազար էր պահանջւում, որպէսզի Սիմէօնի գերեզմանի գետինը գնէր: Հաւուակ գէպքում երեք տարի չանցած՝ նրա գերեզմանում կըթաղեն և մի ուրիշ դիակ:

1907 թ. աշնան Փրանսիայում ստացայ բժշկ. պ. Բ. Նաւասարդեանից մի նամակ, որով նա բաղձանք էր յայտնում Սիմէօնի գերեզմանը գտնել և մի կերպ կարգադրել, որ պահպանւի առժամանակ:

Հարցովործը չըտաւ աշող հետեանք: Պարիզում ապրող հայերը՝ խմբադիրներ, մատենագիրներ, հասարակական գործիչներ, բոլորն էլ վշտացած հիւանդ Սիմէօնից՝ նրան չէին այցելել ոչ հիւանդութեան ժամանակ և ոչ իսկ մահից յետոյ կատարել ջրիստոնէական վերջին պարտականութիւնը:

Քահանան, որի պատմելով ինքն է թաղել Սիմէօնին, գերեզմանի մասին առաջ միայն, որ մի սե քար է գրել գերեզմանի վրայ իբր նշան:

Ճարահատ դիմեցի Քրանսիայի մեր բարեկամներին, որոնք և հնարաւորութիւն տւին որոնել գերեզմանը:

Célèbre Publiciste Arménien
SIMON HAKOUMIAN.

Décédé le 14/27 Février 1905

[Հրապարակախօս Սիմէօն Հախումեանի
Regrets.

Հաղարարուող գերեզմանների մէջ ապարդիւն աշխատանք եղաւ սեւ քար նշան որոնելը:

Սակայն գերեզմանատան պահապանն ու իր կինը բերին մի պատահական, թերթերը միմեանցից պոկւած տետր, որի մէջ հնար եղաւ գտնել Սիմէօնի գերեզմանի №-ը: Ապա հեշտութեամբ գտանք գերեզմանը, որի փոքրիկ խաչի վրայ գեղին կաւիճով դրած էր անուն-ազգանունը, մահան տարեթիւը և գերեզմանի №-ը:

Վերագործայ Պարիզ և հետեւեալ օրը թարմ ծաղիկներէ մի պսակ բերի, զոր գերեզմանի վրայ, յանձնարարեցի պահապաններին և տալա Villejuif-ի գիւղապետին խնդրամատոյց եղայ թէ բերանացի և թէ դրաւոր:

Երկու օր շանցած՝ Պարիզում ստացայ Սիմէօնի մահան պաշտօնական արձանագրութիւնը (Extrait du Registre des Actes des deces. № 78):

Ձարմանալի զուգահեռութիւն. Սիմէօնը ծնւել է 1859 թ. փետրւարի 14-ին և վախճանւել ճիշտ փետր. 14-ին (27-ին նոր տոմար) 1905 թ., այսպիսով ծնւած օրն էլ վախճանւել է:

Ապա սկսեցի բանակցութիւն թէ գերեզմանն անշարժ պահելու և թէ մահարձան կանգնեցնելու մասին: Նոյեմբերի 5-ին, կիրակի, Պարիզում կատարուեց հանդիսաւոր պատարագ և հոգեհանգիստ Սիմէօնի յիշատակին. քահանան խօսեց դամբանական: Ներկայ էին այդ հոգեհանգստեան պարիզաբնակ հայ հրապարակախօսները, մատենագիրները, արտիստները և պաղթական ժողովուրդը:

Իմ մտադրութիւնն էր, որ գիտնի վճարը տային պարիզաբնակ զարարողները, իսկ մահարձանը կանգնեցէր զրականադէտների միջոցներով:

Սակայն իմ այդ փափագը անկարելի եղաւ կատարել...

Պարիզում իրանց լուծայով մեր գրականագէտներէ մասնակցեցին՝ պ. պ. Մինաս Զեբազ, Արշ. Զոպանեան, Ա. Նազարեղեան, Շիրվանզադէ, Կ. Բասմաճեան, Գ. Պրօֆֆ-Գալֆայեան, Սոֆիա և Մարգարիտ Բարայեաններ, մազիսարոս Մեսրոպ վարդապետ (եպիսկոպոս), Նոյնպէս և քահանան ու սարկաւազը. պարիզաբնակներից տ. Սոֆիա և պ. Գրիգոր Առաքելեաններ, տ. Մինաս Նազարեղեան և Ալ. Մանթաշեան. Լոնդոնից Բաֆֆի ընտանիքը: Սակայն այս բոլորի գումարը, միացրած Ռուսաստանի գրականագէտներից (աիկին Բիւրեղ, պ. պ. Զալալ Տէր-Գրիգորեան, Նար-Դոս, Լէոնիդ, Ս. Քամարեան, Յակ. Ուշումիրեան, Ս. Սողոմոնեան), նախարգ. պ. Գ. Տէր-Մարգարեանից և իշխանուհի Զիւլիֆէից օտացածներէ հետ՝ չէ հասնում նոյնիսկ 200 բուբլու:

Բայց, ինչպէս տեսնում էք, գերեզմանի վրայ կոթողը կանգնած է, որի նմանը ոչ Արծրունու, ոչ Բաֆֆու, ոչ Ծերենցի, ոչ Պոօշեանցի և ոչ մի հայ գրականագէտի գերեզմանի վրայ մինչև օրս չէ բարձրացած:

Հաճիկ կայ ապացուցանելու, որ ամեն ինչ աշխարհումս միայն գրօշներով չէ կատարուում...

Յ. Բազ

Յ Օ Ր Ե Ղ Ե Ա Ն Ն Ե Ր

ՈՒՍՈՒՑԻՉ ԳԱՐՐԻԷԼ ՂՈՂԻՔԵԻՍԵՆՆԻ XXXV-ԱՄԵԱԿԸ

Առաջիկայ մարտի 14-ին Շուշում հանդիսաւորապէս տօնւելու է Ղարաբաղի թեմական դպրանոցի ուսուցիչ Գարրիէլ Ղոլիքեիսեանի մանկավարժական XXXV-ամեայ բեղմնաւոր գործունէութիւնը:

Մենք շատ ունենք ուսուցիչներ, որոնք 35 տարուց էլ աւելի են գործել դպրոցական ասպարէզում, սակայն հազաւգիւտ, եթէ ոչ բացառիկն է յօբելեար Գարրիէլ վարժապետը, (այսպէս է նրան կոչում ամբողջ Ղարաբաղը), որ իր միանգամ մտած քաղաքից դուրս եկած չէ: Յօբելեարն իրան նւիրել է Ղարաբաղի մանուկներին և մի շարք սերունդներ է կրթել:

Մեր կողմից յօբելեարին կողջունեն հայր Բենիկ վարդապետը, թարգման հանդիսանալով մեր ամենալաւ զգացումներին, և օրիորդ Մարիամ Աղամալեան:

Աղբիւրի մարտի №-ը նւիրւած կըլինի յօբելեար Գարրիէլ վարժապետին և նրա սիրած Ղարաբաղին:

ԱՐՏԻՍՏՈՒՀԻ Վ. ՄԵԼԻՔԵԱՆԻ

XXXV-ամեակը

Երկուշաբթի, փետր. 15-ին, Արտիստիկ. ընկ. թատրոնում շուքով տօնեց վրաց և հայոց դրամատիկ. խմբերի անդամ տ. Վ. Մելիքեանի բեմական գործունէութեան XXXV-ամեակը:

Յօբելեանական ներկայացման մասնակցեց վրաց դերասանական խումբը, ներկայացնելով վրացերէն

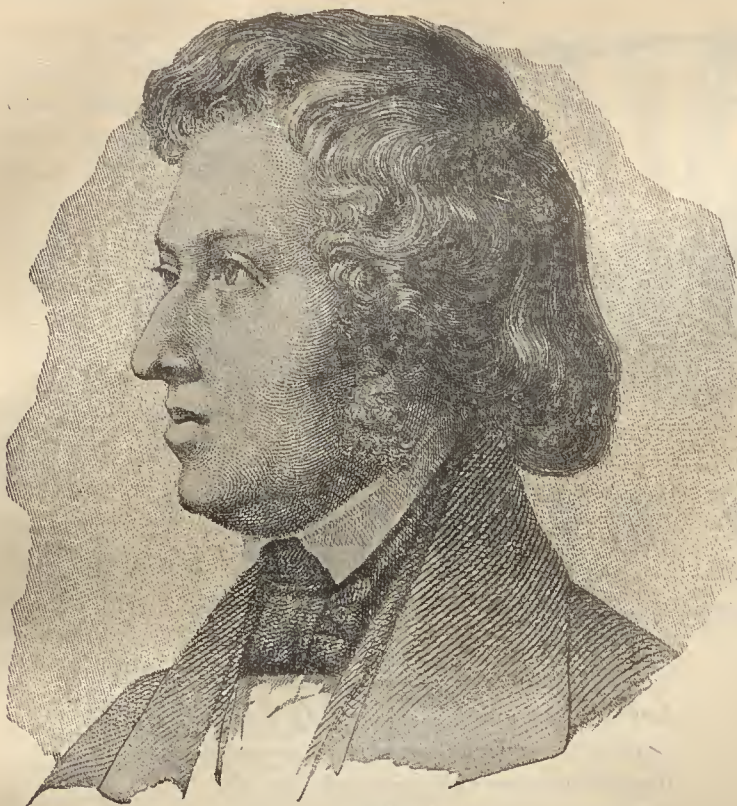
լեզուով Օսարովսկու Արդիւնաւոր պաշտօն կոմեդիայի IV գործ.: Տ. Գաբունիա-Ցաղարելի (որի բեմական գործունէութեան 25-ամեակն էլ նորերս կատարեց), պ. Տասո Աբաշիձէ, պ. Գաւրաձէ պատեհ առիթ ունեցան հայ հասարակութեան առաջ երևան հանելու իրանց տաղանդը և գեղեցիկ խաղը:

Յօբելեանական յանձնաժողովի նախագահ բժշ. Ձարգարեան մասնակցեց Գ. Սունդուկեանի Պէպօ-ի մէջ, կատարելով II գործ. մէջ Պէպօի դերը, ցոյց տալով բեմական շնորհք:

Յօբելեանական հանգէսը կատարեց բեմի վրայ: Վրաց և հայոց (հետաքրքրական է, ինչո՞ւ և ոչ ռուսաց) դրամատիկ. ընկ. խմբերի, ժողովրդակ. տան, Հաւաբարի թատրոնի խմբերի կային մասնակցութեամբ:

Յօբելեարունուն հանգէս բերաւ մեր ծերունազարդ դրամատուրգ պ. Գ. Սունդուկեան, (որ և բաց արաւ հանգէսը իր ճառով և բարեմաղթութիւններով, արտասանելով հայերէն և վրացերէն), վառարակաւոր վրաց արտիստուհի Գաբունիա-Ցաղարելու հետ: Ողջունեցին յօբելեարունուն և իր ընկերները, զանազան հաստ. ներկայացուցիչներ կային (ըստական էր Թիֆլիսի քաղաքապետը, որ անձամբ շնորհատրել էր վրաց արտիստունու 25-ամեակը, իսկ հայ արտիստունուր զանց տուել):

Հայ կնոջ, որ 25 տարի առաջ արհամարհելով բամ-

Գրիգորի Ծօպէն

բառանքն ու գրադարտութիւնը՝ համարձակութիւն ունեցաւ նետուել մի ասպարէզ, որի հեռանկարը քաղցն ու մերկութիւնը, վիրաւորանքն ու հալածանքն էր, մենք շնորհաւորեցինք հետեւալ ուղերձով՝

Ողջոյն Մելպոմենի գեղածիծաղ, մշտադալար նաւթիշտին։ Ողջոյն նրան, որ XXV ասորի թղթէ պալատներում, մարգագետիններում՝ թէ անտառներում՝ յաւերժ սիրելով, յաւերժ տանջելով, արհամարհել է՝ անասնական մարդուն միայն մտատանջող քաղց ու ծարար, և հրեշտակներին յատուկ, ժպիտը միշտ երեսին, քրքիջը շրթունքներին, չքնաղ ու զարթ, իր արեւատով յղկել է դաժան սրտեր, ջերմացրել աստոյց երակներ։

Ողջոյն եւ բերկրանք Յօրեղիսարունի Վարվառէ Մելիքեանին։

ՎԲԱՅ «ՁԵՋԻԼԻ» ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐԻ

XX-ԱՄԵԱԿԸ

Փետրւարի 14-ին Թիֆլիսում, վրաց ազն. Թատրոնում ցերեկով մի խումբ համակրողների նախաձեռնութեամբ հանդիսաւոր տօնուէջ վրաց մանկական ամսագիր Ձեջիլու և նրա խմբագիր-հրատարակչուհի Անաստասիա Թումանեան-Ծերեթելու գրական գործունէութեան XX-ամեակը։

Հանդէսն սկսեց մանկական ներկայացումով, որից յետոյ ցոյց տրւեց կենդանի պատկեր—խմբագիրը շրջապատւած Ձեջիլի կարգացող մանուկներով։

Ողջունեցին յօրեղեարունուն վրաց գրական, հասարակական, դպրոցական հաստատութիւնները, ժողովրդի բոլոր խաւերից ներկայացուցիչներ, տեղական մամուլը, Թիֆ. ազնւականութիւնը, քաղաքագլուխը և այլն։ Թատրոնը ծալրէ ի ծալր լիքն էր մանուկներով։

Մենք ողջունեցինք հետեւալ ուղերձով.

Ողջոյն և յարգանք Ձեջիլի սիրելի ամսագրին և նրա բազմերախտ խմբագիր-հրատարակչուհի Անաստասիա Թումանեան-Ծերեթելուն։

Աղբիւր և Տարազ հանդէսները ցնծութեամբ ողջունում են Ձեջիլի սիրելի ամսագրի քսանամեակը և

նրա անդադրում խմբագիր-հրատարակչուհի Անաստասիա Թումանեան-Ծերեթելու բեղմնաւոր գործունէութիւնը մեր երկրի գրական անդաստանում։

Աղբիւրը հրճանօք կրկնակի է ողջունում Անաստասիա Թումանեան-Ծերեթելուն, որովհետեւ նա իր Ձեջիլիով Աղբիւրի ընդգծած ուղիով է կարկաչում, յագեցնելով մանուկ սերունդի ծարաւը և հասունացնելով նրան իր օրօրներով, դայլայլիկներով, դարերից աւանդ մնացած սրբազան հայրենիքի նւիրական պատգամներով ու այդ բոլորը գիտութեան, ճշմարտութեան բիւրեղ բովով պայծառացրած։

Աղբիւրը հաճոյքով է յիշում անցած ձիգ տարիները և նահանջելով, նահանջելով կանգ է առնում Ձեջիլու սկզբնաւորութեան տարիներում, նամանաւանդ, իր սերտ եղբայրական այն աջակցութիւնների վրայ, որ Աղբիւրը չէր խնայում Ձեջիլուն և նրա Կվարկուն։

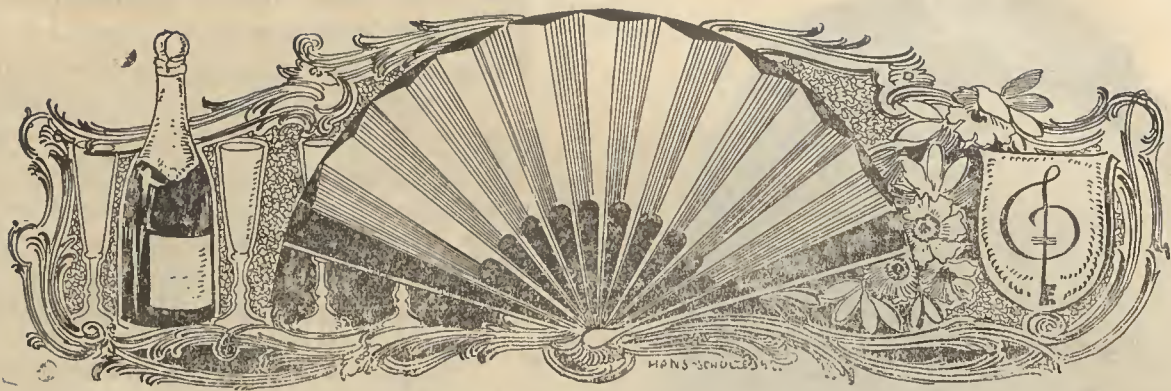
Տարազը ողջունում է Անաստասիա Թումանեան-Ծերեթելուն, իբրեւ հայուհու, որ հարս գնալով դարերից ի վեր մեր գրացի և խնամի վրացուն, տարաւ իր հետ հայուհուն յատուկ անբիծ անւան հետ իբր օժիտ և լուսամիտ, առաքինի գործունէութիւն։ Եւ այսօր խընդակցում ենք մենք պարզեբես, որ մեր դուստրը, Շուշանիկի ստինքներից սնւած, հազարհինգ հարիւր տարի յետոյ նոյնպէս հարս գնալով չքնաղ Վրաստանին, անխնայ իր հոգեկան, մտաւոր բոլոր ոյժերը նւիրաբերում է գիտակցարար և սպասաւորում նրա ճշմարիտ վերածնման և բարգաւաճման։

Շատ-շատ նման բեղմնաւոր, կանաչ-կարմիր տարիներ Ձեջիլուն, նրա անդադրում խմբագրին և աշխատակիցներին բարեմաղթում են Աղբիւրն ու Տարազը։

Փ ո Ր Ժ Ձ ա ն դ

Մատենագրուհի. Ծօպէնի ամուսին.

ՎԱՐԴԱՆԸ ԲԱՆՏՈՒՄ

(Պատմական պոեմ)

Վ Ա Ր Դ Ա Ն

Խօս երազներով ես շատ տանջեցայ,
Այս մութ, ահուկ լանտի պատերից
Մտքիս թևերով հեռու սլացայ՝
Դէպի հայրենիք հողովս անձկալից:
Բայց ի՞նչ, ես այստեղ գերե՞մ եմ, սորո՞ւմ,
Տէք ինձ հատու սուտերս կտրուկ՝
Իմ կուրծքը ձեզքեմ, միեմ սրտիս մէջ,
Իսպառ թող մարի այս կրակն անշէջ:
Սեմութ ամպերով մթնացի՛ր, զիշեր,
Այստեղ թափեցէք, դժնդակ ուրուներ.
Մռայլ է հոգիս. իմ արնոտ սրտում
Ամեն մի բույն նոր վիշտ է մտնում.
Աչքիս ամեն բան թող սևով պատուի,
Վշտահար իմ սիրտն իսպառ կտրատուի:
Շատ անգամ մարդիկ հոգեկան կուտում,
Երբ ազատութեան մի ելք են փնտռում,
Մինչ խռովայոյզ նոցա սրտի մէջ
Ծագում են, ջնջում խորհուրդներ անվերջ,
Ծնում են յանկարծ, ինչպէս վառ փայլակ,
Իրանց հոգու մէջ մի միտք աջողակ,
Որ վայրկենական բոցավառ լուսով
Լցնում է սիրտը գերագոյն յուսով:
Մի ամբողջ զիշեր իմ հոգին ահա
Դարձել է ահեղ կռիւ ինթակայ,
Մի ելք է փնտռում իմ երկնող հոգին.
Բայց նա չի կարող փոթորկող մտքին
Դադար շնորհել գէթ սին յոյսերով.
Տանջւում եմ կրկին նոր-նոր յոյզերով:

Ահա իմ առաջ արնոտ տեսարան.
Ո՛հ, ի՞նչ եմ տեսնում, սոսկալի՛ վայրկեան.
Այստեղ թշնամու սրերն են շողում,
Ծագկազարդ դաշտեր արնով ողողւում:
Տարարանտ երկիր, թշնա Հայաստան,
Ա՛խ, ի՞նչպէս հասկեմ ես քեզ օգնութեան.
Ինչպէս մի արծիւ՝ վանդակում փակւած,
Վրէժի տենչանքով սիրտս կրակւած,
Աւաղ, չեմ կարող թռչել դէպի քեզ,
Քեզ համար զոհել սիրտս սիրակէզ:
Բայց ի՞նչ, հայրենիք, մնաս անտէրօ՞ւնչ,
Եւ ես բանտի մէջ լսիկ, անմուռնչ
Անճառաւոր լինեմ սոսկալի մահւան.
Իսկ ի՞նչ քեզ կօգնէ, թշնա Հայաստան:

Լսում եմ այստեղ անբաղդ քո որդոց
Լաց ու հառաչանք. ահուկ մի բոց
Այրում է, լափում սարեր ու դաշտեր.
Մոլեռանդ պարսկի կատաղի վաշտեր՝
Անդուսդ գազանի կրքերով լցւած,
Սփռում են աջ-ձախ կատաղի հարւած,
Առաջ են անցնում անվախ, անարգել.
Ո՛ւր են քո քաջերն, ինչո՞ւ են փակւել:
Վնայ քեզ, հայրենիք, վնայ քեզ, Հայաստան.
Արիւնով ներկւած քո դաշտ, բուրաստան
Անշունչ զոհերիդ հոգիների հետ
Բողոք են կարգում, որ այսքան աղէտ,
Այսքան վիշտ ու ցաւ բերեց թշնամին.
Ամօթ, նախատի՛նք քո որդիներին:

Բնւ է ես կրեմ նորանոր վէրքեր.
Հեռու ինձանից, արնոտ պատկերներ,
Ձեր զարհուրելի և դաժան տեսքից
Ծնւում են իմ մէջ նոր վիշտ, նոր կսկիծ.
Կամք, դատողութիւն ջնջում էք իսպառ,
Եւ խեղճ, կաշկանդւած իմ հոգին չւառ
Դերի էք դարձնում վախկոտ երկիւղին,
Փակում ինձանից փրկութեան ուղին:
Մռայլ յոյզերից թող հանգչի՛ հոգիս,
Գուցէ տարարաղդ այս նեղ վիճակիս
Միտք, դատողութիւն հասնեն օգնութեան
Եւ ցոյց տան ուղին անյոյս փրկութեան:
Եւ այնուհետեւ սէգ արծւի նման
Ես կըխոյանամ դէպի Հայաստան:

Կըմբոքնչամ, ինչպէս առիւծ,
Առնենք աղեղ, սուր, նիզակ,
Որ թօթափենք թշնամու լուծ,
Կուենք անվախ, համարձակ:
Ես կըվառեմ վրիժու կայծեր
Հայոց անդորք սրտերում,
Որ պատրաստեն տանջարաններ
Իրենց ամուր բերդերում:
Ոգեորւած մարդու համար
Նեա ու նիզակն էլ ի՞նչ են,
Դու թշնամու զօրքն անհամար,
Աղեղն ու սուր ոչինչ են:
Վրէժխնդիր ոգով զինւած
Թշնամու դէմ դուրս կըգանք,
Նրան տալով վերջին հարւած՝
Ազատութիւն կըտանանք:

Եւ մենք ազատ... Ի՞նչպէս, մենք ազատ...
Բանդըր զառանցանք, հոգուս հարազատ
Անուշ ցնորքներ, ինչո՞ւ դուք կրկին
Պարեցիք այդպէս իմ սիրտն ու հոգին.
Մերթ ձեր մահառիթ սուր սլաքներով
Խոցում էք հոգիս, տանջում ժամերով,
Մերթ հրապոյրով վառ անուրջների
Հոգիս ցնորքին դարձնում էք գերի:
Իզո՞ւր ես թռչում, երազող հոգիս.
Դու սին յոյսերով մինչև երբ խաբւիս.
Նայիր այս մռայլ ու սև պատերին.
Դու բռնակալի ստրուկ ես, գերին:
Բաւ է երազիս, երկնիք անդադար,
Մինչև որ գտնես փրկութեան հնար:

Գերի եմ, այո, ստրուկ անկարող,
Բայց միթէ հրէշին խաբել չեմ կարող...
Հանդարտւիր, հոգիս, մարեցէք, յոյզեր.
Ահա իմ առաջ վառվումն յոյսեր
Մօտիկ փրկութեան ժամն են աւետում.
Ես ոյժ եմ առնում, էլ չեմ վհատում:
Դաժան բռնակալ, ստոր նենգութեամբ
Այստեղ բերեցիր և խաղախութեամբ
Ուզում ես վճիռդ իսկոյն կատարել.
Դիտցիր, յաղթութիւն դու դեռ չես տարել:
Ես ինձ կազատեմ... ահա մի հնար...
Կեղծ ուրացութեամբ... միակ ճանապարհ.
Ես հաւանութիւն կըտամ քաջերիս...
Կարող եմ համեմել թագուն ըզձերիս...

Կեղծ ուրացութեամբ, սոսկալի միջոց.
Գլխին թափեցէք, դժոխքի հուր ու բոց.
Կուրացիր, իմ միտք, և յիշողութեան
Այրող ճաճանչը մատնիր մթութեան:
Վրէժինդիր մի ձայն լսում եմ ահա.
«Այստեղ, աշխարհում» ով ինձ ուրանայ,
«Ես իմ Հօր արաջ կուրանամ նորան»:
Պատառիր, գետին, դժոխքի բերան,
Բացւիր իմ առաջ, և անդունդի մէջ
Թող տանջւի հոգիս կրակով անշէջ...
Բայց այնտեղ ահա... ձոխնչ եմ լսում.
Սոսկալի վայրկեան, այս ի՞նչ եմ տեսնում.
Ծրագը ձեռքին դահլիճն է գալիս:
Հայրենիք, վերջին բարեն եմ տալիս...

Բ Ա Ն Դ Ա Պ Ա Հ

Բանդապա՛հն եմ ես, մեծատո՛հմ իշխան.
Ես քո քաջերից առայ հրաման՝
Այս սուղ վայրկեանին շուտ այստեղ գալու,
Մոցա աղերսանք քաջիդ յայտնելու:
Տէ՛ր, աղիողորմ եւ խոնարհաբար
Խնդրում են նոքա քաջիդ մեծափառ,
Որ զիջես նրանց դառն աղերսանքին:
Ողբում են նոքա, ողբում դառնազին,
Շուտ առաւօտեան բռնակալ գազանն
Արդէն ձեզանից կուգէ պատասխան:
Ընդունի՛ր կրկին, ինչ որ մերժեցիր,
Քեզ վտանգի մէջ իզուր մի՛ գցիր:
Դազանին այդպէ՛ս կարող ես յաղթել,
Ազգ ու հայրենիք դեւից ազատել:

Վ Ա Ր Դ Ա Ն

Լսում ես, Աստուծո՛ւ, յօժար է հոգիս,
Մարմինս՝ տկար. գթա խղճուկիս.
Մի անշէջ կրակ իմ սիրտն է վառում.
Տես, այնտեղ, հեռից ինձ են կառկառում

Դողդողուն ձեռքերն անտէր մանուկ, կին.
Ա՛խ, ի՞նչպէս մատնեմ նրանց կրակին:
Կամ իսկոյն գլխիս շանթեր թող թափւին.
Եւ ի՞նչ թշուառիս վառեն ու լափեն,
Կամ, ո՛հ, խղճա՛ ինձ, ներիր, բաղմագո՛ւթ,
Մի՛ յանձնիր նոցա թշնամուն անգութ:
Փղձկում է սիրտս. ներիր, ո՛վ Աստուծո՛ւ,
Սոսկալի վճիռն ինձնից չի կախած...
—Ես համաձայն եմ. գնա՛, լուրը տար.
Հոգիս է՛լ զոհեմ իմ ազգի համար...

Թ. Պետրոսեան

Ո Ր Ս Ո Ր Դ Ը

Ի՞նչ սեպացած ժայռեր... Իրենց բարձրադիր
զագաթներով վեր են բարձրանում, շատ վեր և ապա
ծերացած հսկաների նման կռացնում չոր գլուխները:
Նրանց իրանը ընդգրկում է վայրենի թուփը, որ նոյն-
պէս կռացած դէպի ներքև իբրև օրհասական նշան կը-
պած մի լերկ արմատով և քանի՜ այդպիսիները զար-
դարում, կանաչադարձում են ժայռերի չոր իրանները:
Իսկ նրանք, կարծես անլուր աշխարհիս չար ու վատից,
վեր են բարձրանում և իբրև համերաշխութեան նշան
իրար կռացած, բարևում քարանից յետ մնացող ամ-
պերին: Նրանց իր լանջին է կայցրել հսկայ, անտա-
ռապատ սարը ինչպէս կանգուն նշաններ, որոնք զար-
դարելով իրենց կրողին, ապացոյց են նրա թարմու-
թեան ու կուսութեան:

Բնութեան կուսութիւնը անտառի գրկում մի
մեծ վիշտ ունի, և դա տեսն է, որ ձգում է ծառերին
դէպի վեր, և ջանում են նրանք համեմել ժայռերի գա-
զաթներին: Մարերի ու ձորերի զարդ՝ ծառերը խոր-
քում տիրող խաւարի մէջ կուլ չըզնալու երկիւղից՝
մրցում են մէկ-մէկու դէմ միմեանց ճնշելով, հուպ
տալով. նրանցից հզօրն ու խիզախը իր մրցանակն
ունի. նա զարդարում է իր խողովները արևի շողքի
շողշողուն թագով:

Հսկաների սերունդը՝ կաղնին մրցում է նոյն իսկ
բարձրադիր ժայռի դէմ: Նա իր արմատում խեղդել է
այն բերանը, որով անդունդը իր արցունքն է վիժում.
չընայած այդ ճնշման, գետնախոր խաւարի ջրամբարը
ի ցոյց իր գոյութեան նրա կուռ արմատի ցանցամի-
ջից դուրս է վիժում դէպի լոյս, անխուսափելի քըշ-
քըշոցը բերնին, որ բիրտ կաղնու անգութ ճիրանում
խլացել է, ինչպէս խաւարում հրէշի ու քաջքի երկիւ-
ղից սարսափած, թանձր ծածկոցի տակ կուլ եկած մա-
նուկի զսպած հեծկտոց: Ինքը հսկան խրախուսած
յաղթանակով և յղփացած ճիրաններում խեղդող աղ-
բիւրի սննդից, ամբակուռ իրանը դէմ է տւել ժայռի
իրանին և հարիւրաւոր ձուլածոյ ձղները յենել նրան:
Բնութեան քմահաճ խաղը դարձրել է նրան մի յենա-
րան, որի պողպատէ կոներին յենում է ժայռը իր կո-

ԱՆԴՐԱՍՏԱՆԻ ԵՐԿԻՐ
 ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՀԵՏ ՄԻԱՑՄԱՆ XXV-ԱՄԵՆԿԻ ԱՌԻՐՈՎ

բաքամակ իրանը, աղատելով բնութեան մէջ տիրող օրէնքից՝ քայքայումից: Դարերը գրկել են հսկայ կաղնուն, ժպտով երես տւել, փայփայանքով խրախուսել նրա ընթացքը դէպի անմեղձեանալի ժայռի գագաթը: Եւ դո՛ւ չէ ժայռը իր այդ դարևոր նեցուկից, նրա մի բեկորը խփել, բամփել է նրա գլխին ու ճղակտոր արել, արհամարհել նրա տենչը, իսկ փափազը կոտորած ճղների հետ կապւած իր ոտների տակ առել, տրորել, փշրտել, հանդարտ ու վէս հայացքով հասկացրել ըմբոստ հսկային նրա ժամանակաւոր, իսկ իր յաւետ լինելը: Գուցէ ահեղ փոթորկի հուր զաւակն է իր օձաձև պարը բռնել նրա խոպոպիքների հետ ճոթոնել, խանձել, տօչորել: Ու դարերի փայփայման ծընունդը, նոյն դարերի դիւային խաղերին ենթակայ ճղնատ է ու փետրած, բայց կանգուն և հսկայ:

Խոր ու մութ ձորերում, ժայռերի այդ ծոցում քամին մուտ չունի, նա չէ համարձակում լիզել ու ցնցել ոչ ծառերի իրանները և ոչ ճնշած ու կուչ եկած, ողորմութիւն հայցող մանուկների պէս նրանց փեշից բռնած թփերին: Լուռ ամայութիւնը վրդովում է մէկ-մէկ արծաթի ծղրտոցը ժայռերի ծայրերից կամ աղմկում դէպի աղբիւրն իջնող եղջերուների ու եղջերիների երկչոտ քայլերից: Բայց երբեմն եթէ արջն է գոռում, կամ գայլերի ոհմակը կողկոնձում: Իսկոյն լեզու են առնում անտառ, սար ու ձոր ու դմբդբալով իրանց դժգոհութեան ու բողոքի որոտով սասանում, ցնցում տիրող ամայութիւնը:

Բնութեան այդ գեղեցկութիւնը, իր չքնաղ տեսքով ծածկեց մի անգամ, մի խաւար ու խոնաւ ծոցում: Նա պսակեց իր դուռը մուշլ մէգով, կարծես ծածկելու մի ինչոր ցաւ, ինչպէս թանձր քողը անհոգ է անում իր կրճքում ամօթի կասկած ունեցող փէրիին: Մէգը իր թրջած ճիրաններում գրկեց լեռ, ժայռ ու անտառ ու կլանեց օրհասական ձայնը վճիտ աղբիւրի: Ինչպէս ուրուրի երկիւղից քար կտրած հաւը անզօր թևերով թշնամու աչքից անտես է անում փոքրիկ ձագերի մի փետուր նոյն իսկ, ու կուչ զալիս, կուչ, այնպէս էլ մառախուղը թևերն է պարզել, գրկել ամեն մի թուրի նոյն իսկ և երկնքի ամենատես աչքից ծածկել

ամեն ինչ: Մեռելային դժգոյն տեսքը պատել է ամենուրեք: Խոր լուսթիւնը տէր է դարձել և կսկիծով խեղդել ձայն, ծուց, ծպտուն ու գոռոց: Կեանքի տագնապ էր այնտեղ:

Բայց լացը սկսեց: Ցաւի յանկարծակի հարւածը ապուշ է դարձնում ու չորացնում վշտի սփոփիչ արցունքը, մինչև անցնում է հարւածի թափը և վրայ հասնում ամոքիչ լացը: Եւ լաց եղան նրանք, ժայռը լացեց, տաւ ճղնատ կաղնուն, կաղնին իր հասակակից մատաղ ընկերներին, սրանք էլ հաւատարիմ կենդանու պէս իրանց ոտներին փաթաթեց թփերին: Յետոյ ախուր համեղը ընդհանրացաւ, երբ տերեւներն էլ լացին իրար խառնելով վճիտ ու ակնաակիտ ցօղերը:

Սկսեց մի մեղմ սրւաբուր, արցունքի հոսման ձայնը: Խլածայն կարծես երկիւղից հեծկտող վշտոց սկսեց և թրջեց մայր գետինը: Նրանք այնքան լացին, մինչև անզգայ հողն էլ զգայուն դարձաւ, և ինչպէս բնութեան հանճարի հնարած խոնաւ նկուղում, խոնաւ առատադի տակ, ժանտ ու ժանգոտ շղթաներում վեհ ու ազատ կուրծքը, երկաթէ կամքը պարփակում է այնպիսի վշտեր ու տանջալի գործեր, որոնք ազատ համարւող արար աշխարհը աւեր կանէին, այնպէս էլ պարարտ, փուխր գետինը իր խճապատ կուրծքը բաց արաւ բնութեան գեղեցկուհու արցունքի առաջ, երկիւղ կրելով, որ նրա յորդացումը խորխորատներ կակօսի իր վրայ:

Ապա ժայռի ստորոտում, հսկայ կաղնու ճիրաններից համարձակ ձայնով սգի օրօրն սկսեց կարգաւ պարզ աղբիւրը, երգեց, երգեց ու պղտորեց, իր մէջ ամփոփեց շրջակայքին տիրող սգի ձայնը, վրասոցն ու վրշտոցը և սկսեց բոլոր սգուրների փոխարէն տխուր մեղեդին՝ «վե՛շ... վե՛շ...»:

Եւ իսկական սուգը տէր դարձաւ այդտեղ:

Այդ ժամանակ ահա եկաւ որսորդը: Մուշլ, ժան գոտ դէմքից արիւն էր կաթում, իսկ թաւ ու խիտ յօնքերը արիւնի սովոր ու ծարաւ աչքերն էին ծածկում, որ ինչ է մի բույն անտեսանելի անեն նրա հարկու աղբը: Փոքր ու կլոր քոլովը չէր ծածկում նրա սևագոյն գանգուրները, որոնք կպած էին նրա պարանոցին ու քունքներին, շրջակայքում տիրող սգի արցունքից թրջած: Աղեղը ձեռքին, կապարճը ուսին, վեհ ու անհոգ դիրքով, նա հազիւ էր նշմարում ծառերի ու թփերի արանքում: Մացառների շարքերը ծեփ-ծեփ էին արել բոլոր վերնազգեստը, իսկ հագի արեխները պատառուտել խճերից: Թփերը ճղորտելով մօտեցաւ նա կանաչկուտով ծածկւած աղբիւրին և խոնաւ գետինն պղզելով մի փոքր հանգստացաւ: Յետոյ հպարտ ու անդորր աչքերը ուղղեց դէպի բարձրադիր ժայռերը, նրանց հետ մրցող ծառերի գագաթները, ու հրամայողի գոռոզ ժպիտը խաղաց նրա դէմքին: Նրա հայեացքը դէմ առաւ, ամբողջին գրկած ու սղմած խոնաւ մառախուղին և նորից իջաւ դէպի պղտոր աղբիւրը: Նա կռացաւ, մի կուշտ խմեց լացից պղտորած աղբիւրի ջրից, ապա հանդարտ ու անվրդով իբրեւ զօտի ծառայող լաթի կտորը արձակեց, հանեց պանիր ու հացը, դրեց ծնկներին:

Բացւած ախորժակին յագուրդ տալու մտքի մէջ էր, երբ շրջակայքում մի շրջնիւն լաւեց: Երկչոտ ու զգոյշ քայլերի համը ձայնը ցնցեց որսորդին. դիմացի կանաչկուտը ու թփերը ճեղքւում էին ինչ որ այցիւրից:

Որսորդը չէր նկատում, բայց նրա աչքերում կայ-

ծը փայլեց և իբրև փորձաւոր գլուխ, սողաց, հսկայ կաղնու յետևը ծածկեց:

Կոյս բնութեան դուստրն էր, որ իջնում էր դէպի աղբիւրի շրջակայքում ցրւած աղաքաբերը: Մի եղնիկ էր, որ դունչը առաջ մեկնած, անզգայ չարին, աներկբայ ապահով կեանքին, չորս կողմը դիտելով, առաջ էր գալիս: Սգի ու արցունքի այդ ժամին ուժ կը խանգարէ նրա հանգստութիւնը. ուժ կարող էր թոյնը խառնել այս մուշկ, մուգած բնութեան արցունքի շիթերի հետ: Շրջապատի ամայութիւնը յանդուգն էր դարձրել նրան ու այն միտքը ամրացրել նրանում, որ ինչոք բացի իրենից տէր չէ այս ամայի չքնաղութեան մէջ և ինչ մի ոտք չէ կարող իր հետքը թողնել այս ամենին սնող ու ծառող գետնի վրայ, բացի նրա զգոյշ զաւակներէ: Որ ոչոք բացի նրանցից զեռ մինչև այդ օրը ցանկալի տեղը հանգիստ չէր դարձրել և ինչ մի տեղով արահետ գծել: Ու ինչպէս ապահով հետն է առել իր ձագուկին, որ անկարող ճեղքել թփերն ու կանաչ բոյսերը, կամ մօրն էր հետևում, կամ երջանկութեան խաբուսիկ տեսքով տարւած՝ փոքրիկ ոտախններ գործում, առաջը պատնէշի պէս կարող, մետաքսեայ խոտերի վրայով:

Որսորդը նկատեց ու տեղից ցատկեց. աղեղը լարւած էր ու որսին ուղղւած, երբ օրհասական ճիչը, անյոյս մոնչոցը կատարեալ արաւ ցաւը ու նրա հետևանք սուգը շրջակայքում. կենդանին երեքաց ու մի ոտախն գործեց դէպի յետ, ընկաւ թփերից մէկի վրայ, ջարդուփշուր արաւ, ապա նորից ցատկեց ու խճճեց մի ուրիշ թփի մէջ: Անհոգ, երջանիկ կեանքի ընկերները կաշկանդում, շղթայում էին նրա հետզհետէ թուլացող ծնկները: Նա մի ցնցում գործեց, օրհասական մի ճիգ թափեց և ուժեղ թափով, մթադուռած աչքերով թուա հագին քարակոյտի վրայով դէպի անյայտ անդունդը, իր ծալւած ոտները քսելով քարերի կարծր իրանին, որ քերեց նրա սրունքները, պոկեց նրա մազերից մի քանի փունջ և իբրև վազանցուկ երջանկութեան յիշատակ, զարդարեց իր գլուխը: Կենդանին ուժեղ հարւածով ընկաւ քարակոյտի ստորոտը և էլ անդօր էր բարձրանալ. կարծես նրա ճկուն ոտների ոսկորները ջարդոտեցին: Անհուն կսկիծը, յանկարծահաւ մահու տանջանքը պարուրեց նրան: Չգնաժամի մի վերջին ճիգ էլ, և նա կաշկանդեց ամբողջ իրանի մի կծկումով, և աղէխարշ մի խռոց դուրս պոռթկաց նրա ընչանցքներից ու կիսաբաց բերանից: Աղերսանք ազդող հանած թուլացած լեզուն դիպչում էր գետնին:

Մահւան խրոնոցը, օրհասական մոնչոցն ու գոչիւնները արձագանք գտան ժայռի քարէ սրտում: Առաջին անգամ զգաց նա մահու սառնութիւնը իր երեսին և առաջին անգամ լսեց մեռնողի տաղնապալից հեծեծանքը ու կարեկից եղաւ: Տառապանք ազդարարող ձայնը դուրս պոռթկաց նրա կարծր կրծքից ու իմաց տաւ լալկան շրջապատին ոճիրը մօտիկ, որ վտանգ էր սպառնում շժմած, շւարած մօրը փնտրող անմեղ ձագուկին:

Ձագը անմեղութեամբ որոնում էր մօրը. պատահաբար անսովոր էր նրան. նա գտաւ մօրը և պոռոյանք սկսեց գործել նրա չորս կողմը, դնչով ստիպում էր նրան վեր կենալ, ցնցում էր նրան մէջքի կողմից, հրում ստինքների մօտից և դունչը մօտեցնում գլխին: Այդ ժամանակ նրա աչքին զարնեցին մօր կիսաբաց սպիտակաւուն անըզգայ աչքերը. յուսահատւած նա զնաց պառկեց մօր ոտների մօտ և բերանն առաւ մօր ստինքները ինչ թէ պահանջին յազուրդ տալու, այլ մօրը կանգնեցնելու դիտումով. բայց նրա ջանքերը իզուր անցան: Նա շժմեց

և անորոշոր որոշելու ճիգը մտահոգութեան մի գիծ քաշեց նրա անհոգ դէմքով: Եւ նա սկսեց քաշքշել մօր ծծերը, և զգաց, որ նրանք չունին նախկին գորովն ու գրաւչութիւնը, այլ մի կասեցնող սարսափելի սառնութիւն ևն ազդում: Այդ ժամանակ նա զգաց երկու ճանկերի սեղմումը իր կողքերին. ցնցմամբ յետ նայեց, տեսաւ սարսափ իր ահարկու պատկերով. ցատկեց, բայց երկու ուժեղ ձեռքերի ճնշումից նորից կաւա գետնին, հայեացքը ուղղեց անորոշութեան մէջ և գրտաւ մի աղօտ, բայց ցաւոտ գիտակցութիւն ներկայ անսովոր պատահարների: Եւ երջանկութեան խախտումը մի կսկիծ գրոշմեց նրա ճակատին:

Որսորդը հանդարտ ու անխռով մի կաշէ կապիչով շղթայեց նրա բարակ ոտները ու վայր ձգեց խոնաւ գետնին: Յետոյ հանեց երկար, սրածայր դանակը, խրեց ընկած որսի կուրծքը, փորը ճղեց: Փորոտիքը թափում էր, որ բերը թեթև լինի: Կարմիր հեղուկը ուժգին հոսանքով դուրս վիժեց և ծծւեց մայր հողի մէջ. իսկ բնութիւնը շարունակում է իր սուգը աւելի կսկիծով, և նրա արցունքի շիթերը ջանում էին ջնջել նախատինքի կնիքը իրանց մօր երեսից, աշխատում էին ոճիրի բոսորային գոյնը սպիտակ անարատութեամբ լւանալ. իզուր ջանք:

Որսորդը հանդարտութեամբ վերջացրեց գործը, շալակեց որսը և մօտեցաւ հոգսերի մէջ թմրած ձա-

Ձագը անմեղութեամբ որոնում էր մօրը:

գին, կուցաւ, բարձրացրեց, կոնատակը կաւաւ ու բեռան ծանրութեան տակ տնքալով, քրթմնջաց.

—Այս էլ խաղալիք իմ Կայէնի համար:

Բնութիւնը աւելի սառնակութեամբ շարունակում էր իր անդօր սուգը, որ երջանկութիւնը խաղալիք դարձաւ:

Կարապետ Բալեան

ԻՄ ՆԱԲԱԿՆԵՐԸ ԵՐԵՎԱՆԻ ՕՐԻՈՐԳ ՅՈՒՍԻԿԵԱՆԻՆ

Բարեկամս, դու հարկադրում ես ինձ շարունակել ընդհատված մեր նամակագրութիւնը առանց հաշի առնելու, որ գրելու համար նիւթ էլ չը լինի, սակայն եթէ տրամադրւած ես գրելու, կարող ես ամբողջ հատորներ գրել և ընդհակառակը՝ երբ նիւթդ շատ է, իսկ տրամադրութիւն չը կայ:

Պրինցէս Լուիզ

Յիշում ես, հոգիս, Hinterbrülle-ից դրած նամակս: Եւ, երեւակայիր, Լէօպոլդի մահւան հետագիւրը կարգալիս իսկոյն աչքիս առաջը եկան Հինտներբրիւն իր զեղածիծաղ շրջակայքով, պահապանի խրճիթը, դռնապանուհու զրոյցը, Րուդօլֆի, Վէչերայի այստեղ կատարւած եղեռնական մահը...

Սակայն կը հարցնես, թէ ինչո՞ւ չը յիշեցի հէնց Լէօպոլդին իրան իր Բրիւսէլի պալատում, ձեռնափայտին յենւած, հայերիս համար, հայոց լեզուի ծագման մասին հարցուփորձ անելիս, և ապա այն փառահեղ երաժշտական ցերեկոյթն ու նախաճաշը, սառցրած սուրճն ու բուրախից փարթամ ծաղիկները: Կամ յիշում ես, Պարիզում բուլւարների մագաղկներէից մէկի պատուհանում այն կարրիկատուրան, ուր Լէօպոլդը փախչում էր Բելգիայից իւրկան հագին, կամ Լօնդօնում, յիշում ես, պարսկական գորգեր գնելիս...

Սրանցից և ոչ մէկը չը յիշեցի, բարեկամս, նոյն վայրկեանին, այլ աչքիս առաջը եկան Սաքսոնիայի թագաժառանգի երբեմն ամուսին, Լէօպոլդի դուստր պրինցէս Լուիզը և մեր պ. Սեդրակ Մանդինեանը:

Անշուշտ կը զարմանաս, թէ ռոտեղից որտեղ Հինտներբրիւլ, Րուդօլֆ, Վէչերա, Սաքսոնիայի թագաւորական գահն արհամարհող, մարդաթող պրինցէս Լուիզ և մեր անւանի մանկավարժ պ. Ս. Մանդինեանը:

Սկի չեմ մոռանում, երբ պրինցէս Լուիզը չը կամենալով շատուշատ թագուհիների, իշխանազնուհիների նման համարել թագուհի, ամեն քայլափոխում պղծելով ամուսնական շղկապը, ափաշկաւայ թողեց թագաժառանգ ամուսնուն և առանց կեղծելու գնաց մի սովորական մարդու, աշխարհն ինչպէս էր նրան կշտամբում, հայհոյում և բամբասում:

Տարազը պրինցէս Լուիզի այդ քայլը դրւատել էր, որ նա չէր կեղծել, այլ քաջութիւն էր ունեցել հրաժարել նոյն իսկ արքայի ամուսին լինելուց և գնացել սիրած մարդու մօտ: Ահա այս ժամանակն էր, որ պ. Ս. Մանդինեանը զարմացք էր յայտնել, թէ ինչո՞ւ Տարազը այդպիսի մի լիքը կնոջ դրւատում էր:

Բայց արդեօք համեմատութիւն կարելի՞ էր անել ծերունի Լէօպոլդի արկածների և նրա երիտասարդ դուստր Լուիզի արածների միջև...

Այժմս վերադառնալով հայրական կտուրի տակ, քոյրերը դարդահալ են լինում, և պրինցէս Լուիզը ի միջի այլոց երեւան է հանում Րուդօլֆի և Վէչերայի մահւան իսկութիւնը, ա՛յն, որ գեղջկուհին, ասէ-կօսէների ժամանակ, պատմել էր մեզ, և մենք չէինք հաւատացել:

Մի օր լիտի կերպով, ընկերական քէֆի ժամանակ, Րուդօլֆը պահանջում է Վէչերայից, որ նա մերկանայ և ընկերներին ցոյց տայ իր մարմինը: Վէչերան ապտակում է Րուդօլֆին, և սա տեղնուտեղը գնդակահար է անում Վէչերային, իսկ խմած ընկերները գնդակահարում են Րուդօլֆին: Բայց դու պատմութիւնից գիտես, թէ ինչպէս է բացատրւած սիրող այդ զոյգի եղեռնական վախճանը:

Բայց միայն թագաւորներն ու թագուհիները չեն, որ աշխարհի առաջ համարւում են մաքուր ամուսիններ, բարեպաշտ քրիստոնեաներ և ողորմած քաղաքացիներ:

Ուշագրութեամբ զննիր հարիւրաւոր կտակներ, կարդա այս ու այն բարեգործութիւնների յատկացւած դումարների, ապա դատարաններում ժառանգների

Գեղեցկուհի Վէչերա

յարուցած վէճերի և կտակողներին անխելք, աննորմալ դուրս բերելու պատմութիւնները...

Եւ ինչ խելօքութիւն արաւ Լէօպոլդը, որ աղջիկների վրայ զայրացած, իր կենդանութեամբ նւիրեց հարստութեան մեծ մասը իր աղքատի և մի քիչ էլ... հազիւ տասնհինգ միլիօն՝ իւրաքանչիւր աղջկան...

Բաղամբս

ԹՈՒՅԻՆԵՐ ԱՆԴՐԱՍՏՊԵԱՆ ԵՐԿԻՑ
(Ռուստամի Տետ մխացման XXV-ամեակի առիթ.)

ՄԻՋԻՆ-Ասիայի երկաթուղին նախ Ուզուն-Աղա կայարանից, այդ՝ 1896 թվականին հրամանագրակից հետզհետե տարածելով առաջ դեպի երկրի խորքը,

գոյություն ունեցող երկաթուղու հետ, այդ բոլոր առիթները զլեռնուր պատճառ են դարձիլ յիշատակ երկրների զարգացների թե՛ տնտեսական զբաղմունքի և թե՛ մտաւոր կեանքի բարեկրթութեան և առաջադիմութեան:

Այդ տեսակէտից Անդրկասպեան երկրի ու թաւրքանի զանազան նահանգներում ապրող տեղական

Անդրկասպեան երկիր. Ստանդանդ, մզկիթի եւ պաշտօնի հրապարակը.

Այստեղ վարակեց ծաղիկ հիւանդութիւնու արտիստուէի վէճա ֆ. Կամիսարժեանայեան.

Անդրկասպեան և թուրքեանի հին ու նոր քաղաքները կարելի է ասել վերածնել ու կենդանացել է: Ժամանակի ընթացքում թէ՛ յաճախակի երթևեկով ինչ, թէ՛ երկրի առատ արդիւնաբերութեան արտադրութիւնը և թէ՛ առնաւորակ այն շարժուն կեանքը, որ անմիջապէս կապած է մի քաղաքի կամ երկրի մէջ

ազգայնական զանազան ցեղերը՝ թէ՛ քննելու, արթնանալու, զբոսնելու, հրէաները և այլն՝ այլապէս չեն, ինչ որ առաջին հերթին կարած էին արտաքին աշխարհիկից: Այսօր նրանք շնորհիւ այն բանի, որ միայն են Ռուսաստանին՝ թէ՛ մասամբ կուլտուրայիս ևն առաջադիմել և թէ՛ նրանց տնտեսական նկատ ու

ԵՅԻԿԻԷՍ ՎԱՇԿԱՆԻԱՆ
Թիֆլիսի օպեր. թատր. երգիչ:

կացն է բարեփոխել ղէպի կանոնաւոր կենցաղավարութիւնը:

Բացօդեայ, անապատային կիսանք անց կացնող թէքէն, թոյլ, քիչ աշխատող ու սակաւապէտ սորթը, կիսավայրենի, տղէտ ու անգիտակ զըրզըզը, հարուստ, ըստ ամենայնի ապահոված հրէան վերջին տարեակ տարիներէ ընթացքում շնորհիւ այն բանի, որ շրմաւում են կրթւած, լուսաւորւած ազգերի հետ, այսօր հասկանում են նախ ի՞նչ է վաճառականութեան շահաւետութիւնը, ի՞նչ է բարեկեցիկ ապրուստը և ի՞նչ է կանոնաւոր, հաշի տակ առած աշխատանքը: Երկրորդ՝ այդ ամենին հասնելու նպատակով նրանք հասկանում են կրթութեան, ուսման, մտաւոր լոյսի ահազին նշանակութիւնը և ձգտում են հասնել այդ լոյսին...

Երկրորդ, մանաւանդ աւելի խորքերում, այնքան արդաւանդ է, այնքան պտղատու և բերրի, այնքան առատ ու կենսունակ, որ մի փոքր նպատակայարմար աշխատանքից յետոյ աշխատող ձեռքերին իր տւած օգուտներով աւելի քաջալերում է, աւելի յուսադրում՝ որ նա որքան ղէպի ինքը վերաբերի կանոնաւոր ու գիտական աշխատութեամբ, այնքան նա կօչուի աւելի ու աւելի մեծ չափերով:

Բացի ընդհանրից, Անդրկասպեան և Թուրքեստանի նահանգներում կան նաև զանազան ազգութեան գաղթականութիւններ՝ ռուսներ, հայեր, վրացիներ, լէզվիներ և այլն...

Վերջին միջանի տարիների ընթացքում, երբ մեր հայկական հայաշատ գաւառները թէ ընտրեան արհաւիրքների, թէ անլուր հալածանքների և թէ անմեղ կոտորածների պատճառով աւերւեցան ու ալան-թալանի ենթարկւեցան, ահա այդ անաքանդութիւնը, հայրենիքի հարազատներին ստիպելով ցան ու ցրել լինել — նրանցից մեծագոյն մասը՝ սովի, ծայր աղքատութեան և վաղահաս մահւան ձեռքից փախչելով՝ գաղթել են այս կողմերն և իր քաղաքում ու կայարանում, իր զիւղումն ու աւանում ասէք՝ նրանցից կը գտնէք այսօր:

Այս կողմերը հայերը շատ բնակւած են՝ աւելի քան, համեմատաբար, լուսաւոր քաղաքներում, ուր նը-

րանք, իրենց հարեաններից յետ չըմնալու համար, հանգամանքները ներածին չափ դպրոցներ են բացել և կրթութեան գործին ձեռնամուխ եղել:

Այդ քաղաքները հետեւեալներն են. —

ա. Կրասնավոդսկ, ծովափնեայ և նաւահանգիստ, հայկական գաղութը կազմւած է վաճառականներից և արհեստաւորներից, կան բազմաթիւ պարսիկներ և այլ ազգեր: Հայերն ունեն ծխակ. դպրոց:

բ. Ղզըլ - Արվադ, Անդրկասպեան երկրի ամենահին հայկական գաղութի հիմնալայրը, Կրասնավոդսկից մինչև այստեղ 314 վերստ է:

Սա գաւառական փոքրիկ քաղաքի նման մի տեղ է: Այժմ հայերի թիւը պակասել է:

գ. Ասիսադադ, նահանգական քաղաք, Անդրկասպեան երկրի Թիֆլիսը՝ թէ որպէս կենդրոնական քաղաք և թէ որպէս հայ գաղթ, զիսաւոր բնակավայր: Ղզըլ-Արվադից հեռու է 206 վերստ: Հայերն ունեն ծխ. երկսեռ դպրոց:

դ. Մերվ, բաւական մեծ և վաճառաշահ քաղաք, հայերը բաղմաթիւ են, պարագլուխ են մեծ մասով վաճառականութեամբ և արհեստներով: Սա հեռու է Ասիսադադից 334 վ.: Թէ քրա և թէ Ասիսադադի շրջակայքում աւելի խիտ ապրում են թէքաների ցեղերը: Ծխ. դպրոց կայ:

ե. Չարջոյ, Փոքր, բայց վաճառականութեան յարմար քաղաք: Հայերը առևտրականներ և բանւորներ են, դպրոց կայ: Մերվից հեռու է 237 վ.:

զ. Սամարղանդ, բնութեամբ գեղեցիկ և առևտրականութեամբ վաճառաշահ: Տարեցտարի աճում է այստեղի ազգաբնակչութիւնը: Լանկթէմուրի հնաւանդ մզկիթները, գերեզմանն ու սրբավայրն այստեղ են գտնւում. Հոյակապ հնութիւնների թաղուհին է Թուրքեստանի: Չարջոյից հեռու է 350 վերստ: Այստեղ էլ դպրոց կայ:

է. Չամազան քաղաքներ՝ Կոկանդ, Սիօրեկ, Անդիթան, Տաքենդ, որոնք գտնւում են երկաթուղու գլխաւոր դժի կամ ճիւղաւորութիւնների վրայ: Թուրքեստանում՝ Սիր-Դարիա նահանգի զիսաւոր քաղաքն է Տաքենդը, Կրասնավոդսկից մինչև այստեղ 1747 վերստ է: Չարջոյից սկսած մինչև վերոյիշեալ զանազան քաղաքները՝ լեցուն են սարթթով: Սրանցից մի մասը Բուխարայի էմիրի հպատակներ են:

Բացի վերոյիշեալ քաղաքներից կան նաև երկրորդական քաղաքներ, որոնք երկաթուղու գծից առանձնւում են հեռու, նրանք աւելի անկուշտութեան են և խաւար: Իւրաքանչիւր անւանի ու նոր քաղաքներին կից գտնւում են համանուն հին սարթթական քաղաքներ՝ որոնք գծիցային տաւորութիւն են թողնում տեսնողի վրայ թէ իրենց դիրքով, թէ անմաքրութեամբ, թէ ամեն տեսակ աչքի ընկնող մեծամեծ անյարմարութիւններով: Սրանց բոլորովին հակապատկերներն են նոր գեղեցիկ շինւած քաղաքներն, ուր կեանքը սկսել է եռալ: Արժէ մի պտոյտ անել այդ երկրներում:

Ա. Դմազ

ԱՂԱՆՈՍ ԲԷԻԷԼԻ
Ծն. 70-ամեակի առիթով